

УДК 30:321.02:342.71:354.6

Механізми правового забезпечення реалізації засад публічної політики

Сергій Телешун,

доктор політичних наук,
завідуючий кафедрою політичної аналітики і прогнозування
Національної академії державного управління
при Президентіві України

Світлана Ситник,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичної аналітики і прогнозування
Національної академії державного управління
при Президентіві України

У статті розглядаються правові механізми реалізації публічної політики як процесу прийняття політико-управлінських рішень. Визначається роль публічної політики у реалізації принципів соціальної демократії. Аналізуються, зокрема, процеси делегованої та підзаконної правотворчості як способів реалізації співробітництва між громадськістю та органами державної влади.

Ключові слова: публічна політика, соціальна демократія, делегована правотворчість, підзаконна правотворчість, громадськість, інститути громадянського суспільства.

Legislative mechanisms of implementing public policy are considered in this article. These mechanisms are viewed as the process of making governmental and political decisions. The role of public policy in realization of principles of social democracy is defined. The processes of delegated and sublegislative legislation are analyzed as the means of realization of cooperation between community and authority.

Keywords: public policy, social democracy, delegated legislation, sublegislative legislation, community, institutes of public society.

Активна діяльність нинішньої влади супроводжується інтенсивним інформаційно-політичним супроводом, який несе чи не єдиною основною ідеєю – реформування. Це і скасування конституційних змін, і реформування судової системи, і новий Податковий кодекс, і адміністративна реформа, і пенсійна реформа тощо. Та чи й справді Україну накрила хвиля всепроникного реформування, чи все ж це просто політичні зміни або, у кращому випадку, модернізація, до якої вдається правляча політична сила, розуміючи, що можна підкорегувати „правила гри” і при цьому зберегти статус-кво?

Будь-яку реформу, а тим більше реформи, які проводяться в Україні, слід розуміти як якісні зміни системи управління, зорієнтовані на громадянина – платника податків. Це і надання державою громадянину публічних послуг, і залучення його до формування політики держави. Якщо право волевиявлення громадян, право участі в публічному управлінні, гарантовані Конституцією України, і далі підмінюватимуться іншими правовими процедурами, то важко буде говорити про створення фундаменту стабільності та ефективності владних інститутів. А такі тенденції справді проникають у політико-управлінську практику. Так, політичні процеси 2004 – 2009 років продемонстрували, що рішення судових органів – КСУ, ВСУ, ВАСУ та й усієї вертикалі адміністративних судів – досить зручний для правлячої еліти спосіб заповнення прогалів у законодавстві та врегулюванні процедурних колізій. Адже, з одного боку, закон як політичне рішення є не чим іншим, як вираженням досягнутого політичною елітою консенсусу з того чи іншого питання. З іншого боку, необхідність реалізації інтересів та легітимації дій спонукає до використання суддівської системи як політичного інструменту. Така практика за п’ять років (а це період остаточного завершення інституційної добудови системи адміністративних судів) перетворилася не лише на традиційний спосіб правозастосування, а й перетворення рішень суду на інструмент легітимації ситуаційних владно-політичних рішень. Так, джерелом реалізації виборчого права є: міжнародні та вітчизняні нормативні акти і судові рішення. Останні за певних політичних обставин та за наявності прогалів у виборчому законодавстві, особливо у ситуаціях можливості подвійного трактування норм законів, можуть перетворюватися на основне джерело права, підмінюючи навіть право волевиявлення громадян.

Те, що локомотивом змін має бути громадянин, а не політики, не викликає заперечень. Сучасна демократія – це вже не „влада більшості” й функціонування представницьких інститутів, це наявність конкурентного середовища і представлення інтересів у виробленні програм державної політики. Якість державного менеджменту прямо залежить від рівноваги у політико-адміністративній системі та впровадженні тих механізмів управління, до яких суспільство не лише готове, але й потребує їх. Так само, як громадянське суспільство є зрізом життя суспільства, а його

зрілість засвідчує ступінь його розвитку, так і публічна політика є зрізом політики та управління, що засвідчує наявність балансу у політичній системі. Публічна політика забезпечує існування каналів досягнення консенсусу у вирішенні суспільних проблем, у тому числі й у подоланні криз.

Публічна політика як комунікативний процес, у якому переплетіння інтересів політичних та громадських акторів формує програми політики, розглядається у працях Дж. Андерсона, Н. Лумана, С. Гарфінкеля, М. Олсона, Дж.-К. Тьоніга, П. Мюллера, Г. Саймона, Дж. Марча, Е. Роуза, Р. Даля, П. Дюрана, Дж. Річардсона, Т. Парсонса, О. Сунгурова, В. Римського, Г. Овчинникова, Н. Шматко.

Прикладним аспектам участі громадян у законотворчих процесах присвячені праці вітчизняних дослідників А. Євгенєва, Ю. Шкарлата, С. Злобіна, В. Федоренка, Д. Базилевича, В. Нестеровича. Однак питання формування системи правових механізмів реалізації публічної політики як транспарентного процесу вироблення політики держави залишається відкритим. Тим часом, участь громадян у виробленні державної політики Президент, Прем'єр-міністр, парламентарі визнають не просто необхідністю, а значимою цінністю. Інституалізація цих процесів у нормативній системі та практиці управління ще далека до завершення і потребує детального вивчення. Необхідність дослідження цієї проблеми зумовлюється тим, що від цих процесів залежить, чи зможе державна політика стати публічною, чи зможе суспільство отримати нову якість політико-адміністративного управління, нову систему відносин громадянин – держава та, зрештою, чи матимемо сильну державу (не плутати з сильною владою!), здатну акумулювати суспільний консенсус.

Питання формалізації відносин громадянського суспільства і влади досить складне. З одного боку, максимальне охоплення законами площини взаємодій – це шлях до створення правових колізій, з іншого боку, брак цієї формалізації спонукає до активізації неформальних каналів прояву ініціативи. Нинішні акції протесту є не лише прикладами ускладнення політичної прохідності політико-управлінських рішень, а й прикладами, що демонструють, як саме актуалізуються, навіть популяризуються неформальні канали впливу на процеси вироблення політики.

По-різному можна оцінювати таку форму взаємодії громадськості з владою. З одного боку, можна з гордістю відзначати, що наше громадянське суспільство демонструє свою зрілість, а з іншого – не можна недооцінювати ризики і загрози, які несуть такі політичні ситуації. А це вже питання політичної відповідальності не лише лідерів „майданів”, а й тих, хто не створив інших каналів взаємодії громадянського суспільства і держави.

Сьогодні існує суспільний запит на нормативно-правову базу, яка має забезпечувати легітимні процедури впливу громадськості на прийняття владно-політичних та управлінських рішень. Наявність значної кількості законопроектів та брак законів, які безпосередньо стосуються

врегулювання відносин „людина – влада”, „людина – управління”, говорять самі за себе: немає процедур, немає й ефективної взаємодії. Слід наголосити, що нормативно-правові акти повинні забезпечувати цілісність системи реалізації демократичних процедур, оскільки спроби хаотично впроваджувати ті чи інші з них і, відповідно, під них конструювати нормативно-правову основу, призводять до формування правових колізій у юридичній площині, формального характеру участі громадськості у прийнятті рішень і, відповідно, до порушення конституційних прав громадян. Наявність легітимізованих каналів (тих, що підтримуються унормованим правом) доступу до прийняття владно-політичних рішень є умовою забезпечення рівноправної конкурентності різних груп інтересів у їх прагненні бути не лише суб'єктами політичного процесу, а й безпосередніми акторами процесу прийняття рішень. Можна стверджувати, що публічна політика розпочинається з процесу правотворчості – формулювання загальних правил поведінки таких суб'єктів, як народ, державні органи влади, органи місцевого самоуправління, окремі посадовці, громадські організації тощо.

Участь громадськості у правотворчих процесах демонструє спосіб реалізації публічної політики через механізм залучення громадян до процесу здійснення публічної влади в цілому та спосіб реалізації громадянами права на участь в управлінні державними справами через механізм безпосереднього (чи за участі громадян) прийняття законів та інших нормативно-правових документів.

Участь громадськості у законотворчому процесі визначається через дію інститутів прямої участі чи інститутів, які мають дорадчі функції. Відповідно, можна окреслити дві стратегії залучення громадян у процес здійснення публічної влади: прийняття законів безпосередньо громадянами через їх ухвалення на референдумі та вироблення і прийняття законів за участі громадян. Референдуми є одним із способів (на відміну від виборів) голосування населення всієї країни (загальнодержавний референдум) або певної частини населення (місцевий референдум) з метою вирішення найважливіших питань державного і суспільного життя.

Конституцією проголошено права громадян, але не визначено чітких механізмів реалізації повноважень, які б забезпечували цілісність процесу безпосередньої реалізації народом законодавчої влади, носієм якої він є. Кожен з етапів цього процесу, починаючи з визначення предмета референдуму, його ініціювання і закінчуючи оприлюдненням рішень, прийнятих на ньому, може бути підданий сумніву щодо використання легітимних процедур. Відправлення Верховною Радою України проекту Закону про всеукраїнський референдум на друге читання [1], політична доцільність, яка торжествувала у квітні – липні 2010 року, свідчать, схоже, про те, що використання процедури виявилось не таким цінним, як можливість ситуаційного використання закону для реалізації політичних цілей. Політична складова цієї ситуації очевидна, і з цього можна зробити

чимало висновків. Так, питання референдуму – це питання створення системи збалансованих пріоритетів. Причиною „затягування часу” з прийняттям закону є неможливість створення такої системи, у тому числі й внаслідок того, що у нас не існує публічної політики як відкритого для громадськості процесу прийняття владно-політичних рішень.

Не менш актуальною проблемою публічної політики є проблема відкритості та врегульованості законотворчого процесу в цілому. Ще 1997 року до Верховної Ради України надійшов проект Закону України „Про закони і законодавчу діяльність” [2]. Пройшовши повторні процедури прийняття у парламенті, починаючи з 14 вересня 2000 року, з урахуванням пропозицій Президента України, цей законопроект „спочив у Бозі” у березні 2006 року. У грудні 2006 року з’явився новий проект Закону України „Про закони і законодавчу діяльність” від 18 грудня 2006 року №2763. Але й він був відкликаний у листопаді 2007 року [3].

Тим часом, актуальність прийняття такого закону зумовлюється необхідністю регламентування законотворчого процесу, унормування процедури розроблення та прийняття законів. Закон України „Про закони і законодавчу діяльність” мав би окреслити основні характеристики закону як базової правової основи для всіх інших нормативно-правових актів; визначити умови дії закону, порядок внесення часткових змін чи зміни закону в цілому; встановити організаційно-правові засади суб’єктів законодавчої діяльності, а також запровадити вимоги щодо систематизації законів.

Не менш важливою справою є створення державної програми розвитку законодавства, як було зазначено у проекті закону [3, с. 2], а це, у свою чергу, ліквідувало б вибірковий підхід у прийнятті закону – основу політичної доцільності в унормуванні права, зменшило б кількість правових колізій та формувало б дійову правову систему.

Актуальною є і проблема участі громадськості у процесах делегованої та підзаконної правотворчості, у яких функція правотворчості належить органам виконавчої влади та, відповідно, Президентові, уряду, міністерствам, відомствам, місцевим органами державного управління, головам державних адміністрацій, головам рад.

Деякі науковці [4, с. 159] схиляються до думки, що у процесах делегованої і підзаконної правотворчості, які характеризуються підвищеним ступенем оперативності та гнучкості і меншою формальністю, найбільше проявляє себе механізм „непрозорості” процесу прийняття нормативних актів. Така ситуація викликає необхідність врегулювання цих процесів. Так, проектом Закону „Про нормативно-правові акти” [5], який Верховна Рада відхилила 29 червня 2010 року, передбачалося, що цей Закон урегулює суспільні відносини, пов’язані з розробленням нормативно-правових актів, їх прийняттям, набранням ними чинності, державною реєстрацією та обліком, встановить систему, окреслить види, ієрархію нормативно-правових актів та єдині вимоги до нормопроєктувальної

техніки для всіх суб'єктів нормотворення. Важливо, що у проекті закону пропонувалося ввести поняття „нормотворчої пропозиції” та визначалося, що „фізичні та юридичні особи мають право звертатися з нормотворчими пропозиціями безпосередньо до суб'єктів нормотворення або через суб'єктів нормотворчої ініціативи чи за їх підтримкою” [5, с. 3]. Проектом Закону „Про нормативно-правові акти” передбачалося також, що „проект нормативно-правового акта, який стосується прав, свобод і законних інтересів громадян, питань суспільно-економічного розвитку держави, виноситься на обговорення громадськості. Пропозиції та зауваження, що надійшли в процесі обговорення громадськістю проекту нормативно-правового акта, розглядаються його розробниками, органами, яким доручено доопрацювання проекту, узагальнюються, враховуються під час доопрацювання або передаються нормотворчим органам для прийняття відповідного рішення” [5, с. 5 - 7].

Окрім консультативно-дорадчої форми підготовки нормативно-правових актів, розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію проекту Закону України „Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів” [6], що узаконювало б такий механізм, як лобізм. Публічні дискусії стосовно підготовленого Мін'юстом відповідного законопроекту довели, що громадськість не підтримала обмеження свого впливу впливом лобізму.

Можна по-різному оцінювати затягування з прийняттям розглянутих у Верховній Раді законопроектів. Причини можуть бути різними, як, наприклад, перетинання предметів права у таких законопроектах, як „Про закони і законодавчу діяльність”, „Про нормативно-правові акти”, але не виключено й те, що відбувається свідоме блокування з метою відтягти час і досягти консенсусного рішення між панівними групами. У такому випадку між публічною політикою і правотворчістю простежується досить виражений причинно-наслідковий зв'язок. З одного боку, публічна політика є інструментом впливу на процеси унормування через пряме й опосередковане залучення громадськості до правотворчості, з іншого – нормативно-правові засади формують способи і можливості реалізації публічної політики через реалізацію механізму правозастосування. Спосіб унормування права безпосередньо стосується можливості реалізації публічної політики як процесу прийняття владно-політичних рішень та можливості відображати в них суспільно значимі інтереси.

Тут доречно звернути увагу на таке правило: „Норми, реалізація яких передбачає включення будь-якого за складністю механізму присутності держави, особливо державного втручання, потребують додаткового забезпечення законності, вираженого у таких процесуальних формах, як процедури”. Якщо процедури не встановлено, то блокуються, у першу чергу, канали реалізації прав суб'єктів публічної політики. Так само діє й інше правило: „Чим менш розвинутим є громадянське суспільство і, відповідно, менш дійовими є неформальні інститути, тим більшою є

потреба у формалізації „правил гри”, формалізації процедур, у тому числі і у такий спосіб, як створення законів”. Унормування права стає єдиним способом формування правової держави.

Проект Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення”, який також внесено урядом на розгляд парламенту і прийнято у першому читанні, передбачає внесення змін та доповнень у Закон „Про місцеве самоврядування” та Закон „Про місцеві державні адміністрації” стосовно питань проведення консультацій з громадськістю [7].

Слід зазначити, що участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики на сьогодні регламентується підзаконними актами, які змінюються щоразу із зміною урядів. За останні шість років п'ять разів видавалися постанови Кабінету Міністрів, які регламентують участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Кабінет Міністрів України, очолюваний В. Януковичем, затвердив 2004 року „Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики” [8].

Кабінет Міністрів Ю. Тимошенко скасував постанову попередника та затвердив свою постанову „Про додаткові заходи щодо залучення громадян до участі в управлінні державними справами” [9]. Уряд Ю. Єханурова скасував постанову уряду Ю. Тимошенко та своєю постановою від 1 березня 2006 року №215 „Питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” повернув дію постанови, підписаної В. Януковичем, від 15 жовтня 2004 №1378. Знову ж таки, уряд Ю. Тимошенко ухвалює постанову „Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” [10] та дещо пізніше постановою „Про затвердження Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики” від 6 січня 2010 року затверджує нові процедури формування громадських рад при виконавчих органах влади. Менше ніж через рік Кабінет Міністрів М. Азарова затверджує нову постанову – „Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”. Цим документом впроваджується новий „Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики” [11], у якому визначаються основні вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. Метою консультацій з громадськістю є прийняття рішень, в яких буде враховано права, інтереси та знання всіх зацікавлених сторін. Консультації з громадськістю дають можливість громадянам впливати на зміст рішень, що ухвалюються органами влади.

Максимальне залучення громадян до формування та реалізації державної політики, процесу прийняття публічних рішень, переорієнтація

державного управління на обслуговування громадянина – платника податків є серйозним кроком до трансформації політико-правових та політико-адміністративних систем, що відображають нову модель взаємодії держави і громадянина.

Адміністративна реформа не може обмежуватися інфраструктурними змінами. Водночас функціональна переорієнтація державного управління на надання публічних послуг не відбудеться без формування, унормування, регулювання адміністративно-правових процедур. Відносини між фізичною та юридичною особами, з одного боку, та державними інститутами – з іншого є завжди правовими і, відповідно, повинні проходити у правовій формі. Однак тут є особливість адміністративного процесу. Характерними ознаками правових відносин є їх публічно-правовий характер та наявність процесуальних форм, які гарантують реалізацію і захист прав. Особливістю адміністративних відносин між суб'єктом управління (наприклад, виконавчою владою) та особою є те, що здебільш вони, хоч і мають публічно-правовий характер, не набувають процесуальної форми. Охопити весь спектр адміністративних відносин неможливо. Завжди матимуть місце відносини, які апріорі не можуть бути виражені у формі адміністративно-правового процесу. Адміністративні відносини не складають цілісної системи, і це призводить до того, що нормативне регулювання управлінських відносин та відповідних адміністративно-процедурних відносин будується, як правило, за предметним критерієм, на основі окремого нормативно-правового акта чи їх сукупності. Тобто здійснюється унормування того виду діяльності, де має місце правопроцес, а отже може бути впроваджена адміністративна процедура. Існує реальна потреба у регулюванні адміністративних процедур на законодавчому рівні, адже сьогодні відносини між державою і громадянином або не врегульовані взагалі, або врегульовані переважно підзаконними нормативними актами.

Рада Європи визнала принципи, що мають регулювати адміністративні процедури: громадянин має право на те, щоб бути вислуханим судом; громадянин має право на ознайомлення з документами; громадянин має право на те, щоб отримувати в межах адміністративної процедури консультації та бути представленим у межах цієї процедури; громадянин як адресат адміністративного акта (індивідуального акта) має право вимагати, щоб акт був обґрунтований, тобто управління має надавати пояснення громадянину у зв'язку з прийняттям акта; громадянин має право вимагати, щоб до акта рішення управління (індивідуального акта) безпосередньо додавалися пояснення про можливість використання засобів його правового оскарження.

Необхідність дотримання резолюцій та рекомендацій Ради Європи у питаннях розбудови правової держави, зокрема у запровадженні у сфері надання управлінських послуг раціональних та демократичних адміністративних процедур, посилює нагальну потребу у їх кодифікації.

Необхідність унормування адміністративно-правових процедур викликана також і тим, що у вітчизняному законодавстві є суттєві прогалини щодо звернень юридичних осіб з питань захисту порушених прав, процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів влади, посадових осіб тощо. Ще 2002 року активізувалася спільна робота Мін'юсту, зарубіжних та вітчизняних експертів над розробкою Адміністративного процедурного кодексу [12, с. 4]. 2004 року Кабінет Міністрів України подав на розгляд Верховної Ради проект Адміністративно-процедурного кодексу України (від 29.04.2004, №5462), який пройшов процедуру повторного читання, але був відкликаний 8 лютого 2005 року. 2008 року Кабінет Міністрів знову ініціює розгляд проекту та подає до парламенту проект Адміністративно-процедурного кодексу України [13]. 16 березня 2009 року проект зареєстрований та переданий на доопрацювання у відповідний комітет, але через рік він був відхилений.

Всі ці проекти – спроба виробити „загальний закон” про адміністративну процедуру, принципи та правила якого визначатимуть відносини між органами влади та фізичними і юридичними особами. Майбутній закон повинен передбачати врегулювання процедурних відносин, що виникають у діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших державних органів, а також підприємств, установ, організацій, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів, які, згідно з законом, уповноважені здійснювати владні управлінські (виконавчі та розпорядчі) функції, в тому числі й на виконання делегованих повноважень щодо забезпечення реалізації та захисту прав і законних інтересів осіб та виконання ними визначених законом обов'язків, а також регламентувати процедури розгляду адміністративних справ. Першим кроком у цьому напрямі було визнання того, що Адміністративний процедурний кодекс повинен містити докорінно нові процедури, які б відповідали принципам правової держави, серед яких основним у цьому аспекті є принцип „законності управління”. Громадське обговорення нового проекту Адміністративного процедурного кодексу розпочалося на сайті Мін'юсту 14 грудня 2010 року [14]. Аналіз адміністративних процедурних законів, які на сьогодні діють у Європі, та мотивів їх прийняття дає підстави встановити такі головні цілі кодифікації адміністративного процедурного права [13, 6], як визнання громадянина носієм основних прав перед державним управлінням; забезпечення законності управлінської діяльності; підвищення якості управлінських рішень щодо їх фахової коректності та професійної ефективності.

На підставі аналізу стану правової основи реалізації публічної політики можна зробити висновок, що підготовка, громадське обговорення, відхилення – це життєвий цикл законопроектів, що регламентують участь громадськості у прийнятті політико-управлінських рішень, відносини громадянина і держави. Знову маємо справу із „замкненим колом”. З одного боку, правовий механізм реалізації публічної політики як процесу

прийняття політико-управлінських рішень та ефективна взаємодія не може повноцінно функціонувати без встановлення формальних процедур. З іншого боку, є нагальна потреба у впровадженні публічної політики, оскільки вона забезпечує реалізацію таких невід'ємних принципів правотворчості, як демократизм, що характеризує ступінь участі громадян у цьому процесі, рівень розвитку процедурних норм та інститутів у суспільстві, і транспарентність, що характеризує відкритість, „прозорість” правотворчого процесу для громадськості та забезпечує нормальну циркуляцію інформації. Реалізація цих принципів – важлива умова існування демократичного суспільства, адже правотворчість – це не лише і не стільки процес вироблення норм, а й важливий інструмент управління суспільством, який увібрав у себе стратегію його розвитку та суттєві „правила гри” у ньому.

Література:

1. Про всеукраїнський референдум : Проект Закону України від 29.04.2010 № 6278 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37415

2. Про закони і законодавчу діяльність : Проект Закону України від 06.11.1997 № 945 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JD0OU00I.html

3. Про закони і законодавчу діяльність : Проект Закону від 18.12. 2006 № 2763 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=2763&skl=6

4. **Матузов Н. И.** Теория государства и права / Н. И. Матузов, А. В. Мальков. – М. : Юрист, 2004. – 270 с.

5. Про нормативно-правові акти : Проект Закону 21.01.2008, № 1343-1 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2008_10_01/JF11B01V.html#

6. Про схвалення Концепції проекту Закону України „Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів” : Розпорядження КМ України від 22 квітня 2009 року, №448-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448-2009-%F0>

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення : Проект Закону України від 26 січня 2009 реєстр. № 3654 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=3654&skl=7

8. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова КМ України від 15 жовтня 2004 р. N 1378 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1378-2004-%EF>

9. Про додаткові заходи щодо залучення громадян до участі в управлінні державними справами : Постанова КМ України від 18.05.2005 № 356 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=356-2005-%EF>

10. Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова КМ України від 29.11.2009 № 1302 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1302-2009-%EF>

11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова КМ України від 3 листопада 2010 року № 996 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-2010-%EF>

12. **Люхтергандт Отто.** Проект Адміністративного процедурного кодексу України та сучасне адміністративне процедурне право. За матеріалами „круглого столу” щодо проекту Адміністрат. процедурного кодексу, проведеного Мін’юстом України та Нім. фондом міжнар. правов. співробітництва (3 червня 2002 р. м. Київ) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?..>

13. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України від 18.07.2008 № 2789) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/.../webproc4_1?..

14. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/32856>